

SHAXSNI PSIXODIAGNOSTIKASINING ZAMONAVIY METODLARI VA ULARNI BAHOLASH

Akbaralieva Asilaxon Tojiddinovna

Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti Psixologiya kafedrasida o'qituvchisi

Abilkasimova Lazzat Bekmuratovna

Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti Pedagogika fakulteti

Psixologiya yo'nalishi I-bosqich talabasi

lazzatabilkasimova8@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxsni psixodiagnostika orqali baholashning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Psixologik diagnostika usullarining shaxsning individual-xarakterologik xususiyatlarini aniqlashdagi roli, zamonaviy testlar va metodikalarning samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, baholash jarayonida yuzaga keladigan metodik va etik muammolar ko'rib chiqilib, psixodiagnostikaning ta'lim, kadrlar saralash va ruhiy sog'lomlashtirish sohalaridagi ahamiyati asoslab beriladi. Maqolada ilg'or psixometrik yondashuvlar, ularning qo'llanilish imkoniyatlari va diagnostika natijalarini interpretatsiya qilish mexanizmlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Shaxs, inson, individ, individuallik, shaxs so'rovnomalari, internal nazorat, eksternal nazorat.

Kirish:

Hozirgi zamonda psixologik muhit va shaxsni psixodiagnostika muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ham mamlakatda insonlarning psixologik holatini yaxshilash, ularning ijtimoiy muhitni sog'lomlashtirishga katta e'tibor qaratmoqda[1].

Shaxs psixodiagnostikasining zamonaviy metodlari — bu psixologik baholash va tahlil qilish uchun keng qo'llaniladigan, ilg'or texnologiyalar va innovatsion texnikalarni o'z ichiga olgan usullar to'plamidir. Bu metodlar insonning psixologik holatini yanada aniqroq va to'liqroq aniqlashga yordam beradi.

Shaxs - ijtimoiy va shaxslararo munosabatlarning mahsuli, ongli faoliyatning sub'ekti bo'lmish individdir. Shaxs o'zining kelib chiqishi jihatidan ijtimoiy bo'lgan, o'z e'tiqodi, qarash, munosabatlari, baholariga ega bo'lgan sub'ekt. Shaxs jamiyatda ma'lum holatni egallovchi, muayyan ijtimoiy rolni bajaruvchi ongli individ. SHaxsga taaluqli bo'lgan eng muhim tasnif ham uning jamiyatdagi murakkab ijtimoiy munosabatlarga bevosita aloqadorlik, ijtimoiy faoliyatga nisbatan ham ob'ekt, ham sub'ekt bo'lishlikdir. Quyidagi xususiyatlar bilan xarakterlanuvchi insonni shaxs deb atash mumkin: □ Ijtimoiy mavjudot bo'lish; □ Ong va o'z-o'zini anglashga ega bo'lish; □ O'zini aktiv faoliyatda namoyon qilish. Psixologiyada shaxs tushunchasi bilan bir qatorda inson, individ, individuallik tushunchalari farqlanadi. □ Inson tushunchasi barcha odamlarga xos bo'lgan insoniy xususiyatlar majmuyini o'z ichiga oladi. Bunda konkret insonda ushbu xususiyatlar bor yoki yoqligi ahamiyatga ega emas. □ Individ – biologik, jismoniy, ijtimoiy, psixologik xususiyatlarga ega bo'lgan alohida olingan inson.

□ Individ tushunchasiga insonni boshqalardan ajratib turuvchi xususiyatlar bilan bir qatorda barcha insonlarga xos bo'lgan sifatlarni ham kiritish mumkin. □ Individuallik – insonni boshqalardan ajratib turuvchi individlik va shaxslilik sifatlarini o'z ichiga oladi.

Shaxs ko'p qirrali tushuncha bo'lgani sababli, uni ta'riflash hamda diagnostika qilish ham juda murakkab. Shaxs to'g'risida ma'lumot olish bo'yicha psixodiagnostikada bir qator munosabat va mulohazalar mavjud bo'lib, ularga ko'ra turli usullar farqlanadi. Shaxs psixodiagnostikasida qo'llaniladigan metodikalarni 2 ta katta guruhga ajratish mumkin: 1. So'rovnomalar.

2. Projektiv metodikalar.

Shaxs so'rovnomalari – bu shaxsning alohida xususiyatlarini aniqlash va baholash uchun qo'llaniladigan metodik vositalar majmuidir. Ushbu metodning nazariy asosi –

introspektionizm hisoblanadi. So'rovnoma metodi birinchi bo'lib F.Galton tomonidan shaxs sifatlarini emas, balki insonning bilish sohasini baholash uchun qo'llanilgan. XIX asr oxirlarida ushbu metod yordamida xotira, umumiy tushunchalar ichki nutq tadqiq qilingan. Shaxs so'rovnomalaridan biri amerikalik psixolog R.Vudvorts tomonidan 1919 yilda ishlab chiqilgan "Shaxs haqidagi ma'lumotlar blanki"dir [2]. Ushbu so'rovnoma harbiy xizmatchilarning nevrotik simptomatikasini aniqlash va ularni xizmatchilar safidan chiqarish uchun mo'ljallangan. Akimova M.K. va Gurevich K.M. bo'yicha shaxs so'rovnomalarini quyidagicha tasniflash mumkin: Tipologik so'rovnomalar, shaxs xususiyatlarini aniqlash so'rovnomalari. Motivlarni aniqlash so'rovnomalari Qiziqishlarni aniqlash so'rovnomalari, Qadriyatlarni aniqlash so'rovnomalari □ Ustanovkalarni aniqlash so'rovnomalari. Minnesot ko'p omilli shaxs so'rovnomasi 1941 yilda S.Xetuey va Dj.Makkinli tomonidan ishlab chiqilgan. Ushbu so'rovnoma norma va patologiyani aniqlash uchun mo'ljallangan.

Zamonaviy metodlar asosan insonning harakter xususiyatlarini aniqlashga, kasbga yo'nalishtirishga, insonning qiziqishlarini aniqlashga yordam beradi. Hozirgi kunda zamonaviy metodlar 16 dan 55 yoshgacha bo'lgan 700 nafar sinaluvchilarda standartlashtirilgan. Undan tashqari 550 ta tasdiqdan iborat bo'lib, ularga "to'g'ri", " noto'g'ri", "aytish qiyin" tarzida javob berish so'raladi.

Psixoanalizning asosiy tushunchasi ongsizlikdir. Dastavval, bu tushuncha shaxsning yashirin harakatlantiruvchi kuchi, organizmning yashirin tubidan harakat qiluvchi motiv deb qaralgan. Aql ongsizlikka nisbatan yashirin mexanizm bo'lib xizmat qiladi. Ongsizlik sohasiga kirish, undagi yashirin tendentsiyalarni tushunish uchun eksperiment davomida ongni o'ziga xos topshiriqlarni hal qilishga qaratish lozim bo'lgan. Bu esa shaxsda ongsizlikni ihtiyorsiz tarzda namoyon qilish imkonini yaratgan. Aynan mana shunday topshiriqlar proyektiv metodikalarga kiritilgan. Shaxsning yetukligi darajasini belgilovchi muhim ko'rsatkichlaridan biri – mas'uliyatdir. Shaxsning muhim xususiyati birovlariga bog'liq bo'lmasligi, mustaqillik va o'z maqsadlariga erishishda insonning faolligi, bo'layotgan voqealarga nisbatan shaxsiy javobgarlik hissining rivojlanishidir. Ushbu xususiyatni o'rganish metodlari dastlab XX asrning 60 yillarida AQSH da ishlab chiqilgan.

Nazorat lokusi nazariyasi yaratilib, uning asoschisi amerikalik olim Dj.Rotter hisoblanadi. Unga ko‘ra har bir insonda ikki turdagi mas’uliyat kuzatiladi. Bular: 1. Internal nazorat lokusi. 2. Eksternal nazorat lokusi. 107 Birinchi turdagi mas’uliyatda shaxs o‘zining hayotida ro‘y beradigan barcha hodisalarning sababchisi, mas’uli sifatida o‘zini tan oladi. Bunday kishilarda internal nazorat lokusi ustunlik qiladi. Mas’uliyatlilikning ikkinchi turida undan farqli barcha ro‘y bergan va beradigan voqea va hodisalarning sababchisi tashqi omillar, boshqa odamlar hisoblanadi. Nazorat lokusining bu turi eksternal nazorat deb ataladi. Eksternallar mas’uliyatni boshqalar zimmasiga yuklashga moyildirlar. Internallar o‘z hayotlaridagi barcha yaxshi narsalarga o‘z kuchlari bilan erishadilar va kelajakda ham o‘z maqsadlariga muvaffaqiyat bilan erishishga qobil bo‘ladilar. Biroq shu bilan birga ular barcha salbiy hodisalar javobgarligini ham o‘z bo‘ynilariga oladilar, omadsizlik, azoblanishlarda o‘zlarini ayblaydilar. Bunday kishilar o‘z ishlarini tashkil qilishda o‘z harakatlarini muhim omil deb hisoblaydilar, jamoadagi munosabatlar, lavozimda ko‘tarilish faqat o‘zlariga bog‘liq bo‘ladi. Internallar oilaviy hayotdagi voqea va hodisalarga o‘zlarini mas’ul deb biladilar, oilaviy muammolar yuzaga kelsa, bunda turmush o‘rtoqlarini emas, avvalom bor o‘zlarini aybdor his qiladilar va o‘zlarini o‘zgartirishga harakat qiladilar. Bunday odamlar o‘zlarini boshqalar bilan norasmiy munosabatlarini nazorat qilishga qobil deb biladilar, o‘zlariga nisbatan hurmat, simpatiyani, muloqot doirasini faol qura oladilar. Internal ko‘p jihatdan salomatligiga ham o‘zi mas’ul ekanligini his qiladi. Agar betob bo‘lib qolsa, o‘zini ayblaydi va davolanish ham vrachga emas, o‘ziga bog‘liq deb hisoblaydi. Shunday qilib, internal uchun faol hayotiy pozitsiya, mustaqillik, o‘ziga nisbatan mas’uliyat hissi xosdir. Eksternallar esa aksincha, ko‘pincha passiv bo‘ladilar, ular uchun pessimizm xos bo‘lib, o‘zlariga hech narsa bog‘liq emas, hamma narsa tashqi sharoitlarga bog‘liq deb hisoblaydilar. Ular o‘zlarining muvaffaqiyati, yutuq va quvonchlarining ham sababchisi omad, taqdir yoki odamlarning yordami deb biladilar. 108 “Internal” tipidagi odamlar ko‘pincha hayotda “g‘olib”, eksternallar esa “mag‘lub” bo‘lib, ularning hayotiy ssenariylari ham, o‘zlari va boshqa odamlarga bo‘lgan munosabatlari ham turlicha bo‘ladi .

Xulosa: Shaxsni psixodiagnostik baholash — bu inson psixologik xususiyatlarini, salohiyatini va muhim psixologik jarayonlarni aniqlash uchun amalga oshiriladigan ilmiy va metodik jarayon. Bu jarayon psixologlar va mutaxassislar yordamida shaxsning ichki dunyosini, imkoniyatlarini va muammolarini to'g'ri baholashga xizmat qiladi.

Bu jarayon yordamida shaxsning salohiyatlari, kamchiliklari, muammolari va ehtiyojlari aniqlanadi, shuningdek, ularni rivojlantirish uchun mos strategiyalar ishlab chiqiladi.

Psixodiagnostika jarayonida shaxsning shaxsiy ma'lumotlari maxfiy saqlanadi va etik normalarga rioya qilish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Sh.Mirziyoyevning** Oliy Majlisga murojaatnomasi[1].
2. **R.Vudvorts** ning so'rovnomasi[2].
3. **A. S. Luria.** Psixodiagnostika metodlari. Moskva: MGU, 2010.
4. **Z.T.Nishonova.** Psixodiagnostika. O'quv qo'llanma(2008).
5. **Butcher, J. N, Dahlstrom, W. G, Graham, J. R.** (2001).
6. **Nishonova Z.T.** Qurbonova Z. Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya.
7. **Бодалев.А.А. Столин.В.В. Аванесов.В.С.** Общая психодиагностика.
8. **Rasulov A.** Psixodiagnostika. O'quv-uslubiy qo'llanma.T.2009.